

ÜÇ MUAMMA: GARP MESELESİ, ŞARK MESELESİ, TÜRK MESELESİ - I*

Haşim Nahit Erbil

Özet: Bugün dünyayı meşgul eden büyük işlerin birisi de şüphe yok ki “Türk Meselesi”dir; lâkin bunu bilhassa son safhasında ne biz ne de Avrupalılar tamamıyla anlayamadık. Türk Meselesi tecrit edilmiş bir şekilde değil de, “hey’et-i umumiye” halinde yani muhat olduğu (kuşatıldığı) diğer bütün vekayi’le beraber mütalaa edilmek istendiği zaman evveleminde dünyanın bugünkü vaziyetini bilmek icap eder; çünkü Türkler yeryüzünde yalnız başına yaşamıyor, onun alâkadar olduğu bir âlem, hatta âlemler var. Bunun en mühim rüknü, daha doğrusu başlıcası Avrupa’dır. Her şeyden evvel bunu ve bunun istihdaf ettiği istikameti bilmek iktiza eder ve bu suretle “muamma” ikileşir. Sonra Avrupa’nın kendi medeniyet dairesi haricindeki akvama (topluluklara) karşı bir vaziyeti var. Hem bu vaziyeti, hem de mukabil cihetteki akvamın halini, yani “Şark Meselesi”ni az çok mütalaa etmelidir; ve görülüyor ki “muamma” üçleşti.

Anahtar Kelimeler: Şark, Garp, Türk meselesi, Avrupa

Three Problems: Western Issue, Eastern Issue, Turkish Issue-I *Haşim Nahit Erbil*

Abstract: Nowadays one of the major issues that the world is concerned with is undoubtedly “Turkish Issue”; however, neither Europeans nor we could realize it completely especially in the last phase. When Turkish issue is intended to be examined not in an isolated way but with the all other events that surrounded it as an “aggregate”, first of all it is necessary to know the current condition of the world. Because Turks don’t live alone on the earth, there is a universe, even universes related to them. The most important element of this is essentially Europe. Above all, it is necessary to know this and the direction it purposes; thus the “problem” is duplicated. Then Europe has a situation towards the communities outside the civilization circle. More or less Europe should examine both this situation and the condition of the communities in the similar direction-that is “Eastern Issue”; so we have three “problems” now.

Keywords: East, West, The Turkish Question, Europe

Mukaddime

Dünyanın bugünkü meselelerinden birçoklarının amiyane, hatta yanlış muhakeme edildiğini görüyoruz. Bilginin hatalı olması, esasen “zihniyet”in hatalı olmasından ileri gelir.

* Kader Matbaası, İstanbul, 1337/1921.

Her “hadise”nin karşısında, -niçin, neden?- sualini irad edip onun “illet”ini araştırmak hassasının muhitimizde tekâmülünü terviç etmeğe tâ mektep sıralarında başladık. Dârülfünun’da tesis ettiğimiz “Tetebbu” mecmuasiyle başlayan fikrî hayatımız buna şehadet eder.

Karilerimize şunu da temin etmek isteriz ki bahsedeceğimiz meseleleri siyasi bir nokta-i nazardan tetkik etmeyeceğiz; zaten siyaset denilen şey içtimai hadiselerin zahiri ilcaatına (görünürdeki zorlamalara) uygun bir “nâzım” görünmesine rağmen hayatı idare eden ezeli kanunların her zaman aksine ve zıddına bir nevi harekettir. Ve bizim nazarımızda siyasiler, bu zavallı hareketin asıl hayatı görmez ve duymaz aletleridirler. Biz kendimize, hadiseleri tasnif etmesini ve onlardan bir netice çıkarmasını bilen akıllı rehber ittihaz ediyoruz. Memleketimizden, Avrupa’dan bahsederken, Avrupa medeniyetini tehdit eden ve şarklı ruhumuzla pek çirkin ve aşağı gördüğümüz maddiyetçilik cereyanlarının, yani sosyalizm, bolşevizm, ilah... hareketlerinin şüphesiz lehinde bulunamayacağız. Hakikati araştıranlara teveccüh eden vazife, hadiselerin nasıl olması lazım geleceğini değil, nasıl olduğunu göstermekten ibarettir.

Medhal

Bugün dünyayı meşgul eden büyük işlerin birisi de şüphe yok ki “Türk Meselesi”dir; lâkin bunu bilhassa son safhasında ne biz ne de Avrupalılar tamamıyla anlayamadık.

Biz ekseriya kendi işimizi “mücerret” olarak düşünüyoruz. Avrupalıların da icraat veya tasavvurat halinde bir nevi anlayışları var; fakat bu anlayış tarzı politikacıların ve kazanç işleriyle meşgul olanlarındır ki her hadiseyi yalnız başına veyahut dar bir hudut içerisinde hem de sathından görmekten ibaret olduğu için Türk Meselesi adeta bir “muamma” halini alıyor. Tabii bu hususta serdedilen fikirler, söylenen sözler itimada layık değildir.

Türk Meselesi veyahut herhangi bir içtimai hadise hakkında öyle bir anlayış tarzına itimat edilir ki “tabiat-ı eşya”ya muvafık olsun. Çünkü dünyada hayatı, içtimai bütün hadiseler başka birtakım hadiselere merbuturlar (bağlıdırlar) ve işte “ilim” denilen şey ancak hadiselerin birbirleriyle münasebet ve alâkaları müşahade ve tespit edildiği zaman meydana gelir. Şimdi eğer ilme, yani tabiat-ı eşyaya uygun bir nokta-i nazarla Türk Meselesi mütalaa edilirse, istikbale ait hükümler keşfedilmese bile, hiç olmasa bu “muamma” hal ve izah edilmiş olur.

Türk Meselesi tecrit edilmiş bir şekilde değil de, “hey’et-i umumiye” halinde yani muhat olduğu (kuşatıldığı) diğer bütün vekayi’le beraber mütalaa edilmek istendiği zaman evveleminde dünyanın bugünkü vaziyetini bilmek icap eder; çünkü Türkler yeryüzünde yalnız başına yaşamıyor, onun alâka-

dar olduğu bir âlem, hatta âlemler var. Bunun en mühim rüknü, daha doğrusu başlıcası Avrupa'dır. Her şeyden evvel bunu ve bunun istihdaf ettiği istikameti bilmek iktiza eder ve bu suretle "muamma" ikileşir. Sonra Avrupa'nın kendi medeniyet dairesi haricindeki akvama (topluluklara) karşı bir vaziyeti var. Hem bu vaziyeti, hem de mukabil cihetteki akvamın halini, yani "Şark Meselesi"ni az çok mütalaa etmelidir; ve görülüyor ki "muamma" üçleşti.

Artık biz de Türk Meselesini, müttehidü'l-merkez (tek merkezli) üç dairenin çerçevesi içerisinde tetkik ve naçiz mütalaalarımızı arzedeceğiz. Bunda isabet olmasa bile ilmî bir müşahede tarzına zihinleri cezbetmek de faydasız olmaz itikadındayız.

I - Garp Meselesi

Avrupa'nın bugün yeryüzüne hakimiyeti daha iyi yaşamaktan ibaret olan insanî gayeye gittikçe daha ziyade takarrüp etmesiyle (yaklaşmasıyla) tahakkuk ediyordu. Bunun en vazih delilleri "maddî" terakki ve tekemmül (olgunlaşma) eserleridir!..

Şu nokta-i nazardan bugünkü insanların mesela kurun-i vustâdakilerden (Ortaçağdakilerden) daha müterakki olduğu hakkında medeniyet âleminin bir kanaati var. Bugünkülerin dünkülerden "manen" veya "hakikaten" daha mesut olup olmadığını münakaşa etmek sadedimiz haricindedir. Ve diyebiliriz ki Avrupa'nın yeryüzünde cari olan hakimiyetini madem ki bu maddi terakkیاتla buna muvazi (paralel) olan "teşkilat" temin ediyor. Şu halde tafavvuk ettiği kavimlere ve başka bir tabirle eski medeniyetlere faiktir (üstündür); çünkü onlara hakimdir! (Amerika memleketlerini Avrupa medeniyeti dairesi dahilinde addediyoruz. Ondan ayrıca bahsetmeye lüzum yoktur)

Avrupa böyle hakim bir mevkide iken kendi medeniyet dairesi haricindeki memleketleri istimar etmekle (sömürgeleştirmekle) de kuvvetini artırıyor-du. Derken Umumi Harp başladı.

Harbin safahatını ve muharipleri tahrik ve teşvik eden fikirlerin muhtelif şekillerini burada münakaşa edecek değiliz. Yalnız şuna dikkat ettik ki her iki taraf da davasını "insanî" gayelere istinat etmeye çalıştı. Lâkin en ziyade garip olan şey, harbin devam ettiği müddet zarfında neticenin ne olacağına dair beşeriyetin gösterdiği zihniyet idi. İnsanların "muakale" (akıl yürütme) sistemi hakkında bize sarîh bir fikir veren şu hali birkaç cümlede telhis etmekten kendimizi alamadık:

Muharebenin ne zaman ve nasıl biteceği hakkında en büyük siyasiler, hatta en büyük mütefekkirler bile kendilerini olsun ikna edecek bir söz söyleye-

mediler. Kâinat hakkında, arzdan bilmem kaç bin sene uzak seyyareler hakkında malumat serdedenlerin, göz önünde cereyan eden şu hadise karşısında öyle afallanıp kalması ne kadar, ne kadar gülünç idi!..

Halbuki aczin sebebi pek aşikârdır: Malumdur ki “raisonnement/muakale”nin bir türlü de “analogie/kıyas” tarikiyle olur. Zihin, illet ve neticesi kendisince malum olan bir hadiseden ikinci ve aynı hadiseyi istintaç eder (sonuç olarak elde eder).

Mukayese ameliyesini böylece müşabehet imkânı karşısında yapabilen insanların kafası, bütün tarihte böyle bir harbin bir mislini daha görmemiş olduğu için “kıyas”ını yapamıyor. Türkçesi, netice hakkında doğru düşünmüyordu. Ve ilim denilen şey, mütecessis ruhların üstüne lüzumsuz bir ağırlık gibi çöktü. Muharebe “resmen” bittiği gün, kafasındaki düşünmek makinesinin itiyatlarına tabi olan insan, yine gülünç bir zihniyet göstermişti:

Uzak hesaplara istinat eden en ihtiyatkâr bedbinler bile vukua gelen zayıat ve tahribatın telâfisi için beş-on sene çalışmak lazım geleceğinde müttetik idiler. Eski büyük muharebelerin sonunda da böyle olmamış mı idi? İnsan ve eşyaca vukua gelen zayıat, beş-on sene sonra telâfi edilecek, ondan sonra her şey tabii seyrini takip edecek... Halbuki yavaş yavaş nazarları cezbeden asıl “rèalite/şe’niyet” bambaşka bir mahiyette idi ve tabiidir ki tahmin edildiğinden büsbütün farklı istintaçlara da müsaittir:

Muharebe nizam ve intizamının çelik çemberi gevşeyince sanki insanlar fena bir rüyadan uyanmış da kendine gelmiş gibi mütemerkiz (bir noktaya toplanmış) bir şuurla hep kendini düşünüyor ve hayatından memnun olmadığını bütün samimi hareketleriyle izhar ediyor. Sanki muharebe, hayata karşı vuku bulan tazyikleri bütün ağırlığıyla hissettirmeye vesile olmuş. Aksülamel (tepki) hissi o kadar derin ki maziye ait hiçbir telâkkiyi, hiçbir eseri şöyle ayak üstünde görmeye kimsenin tahammülü yok. Ortada bir tek arzu var: “Menfaat!”.

Menfaatin artması neye mal olursa olsun onu elde etmeye hiçbir endişe mani olmuyor. Sanki hayat namına istenilen bütün haklar bir tek kelimedede toplanmış.

Medeniyet dediğimiz ve “kemal”e doğru görülen tahavvül ve terakkiler, insanları “gaye” namına maddi menfaate mi sürükleyecekti?

Lâkin ortada bir “hakikat” var ki onu görmemek, inkâr etmek mümkün değil; çünkü bu o kadar vazıh ve o kadar te’yidata mazhar ki bunu olduğu gibi tanımaktan başka çare yoktur:

Filhakika maddi menfaatin mütemeddin insanlar için bir ideal olduğunda artık şüphe kalmadı. Meslekî cemiyetlerin fertleri arasındaki tesanüdün cazibe ve mukavemet kuvveti budur. Taş yığınlarını mimari şekillerinde ve bir arada tutan malzemenin binalardaki mevkii ne ise bugün fertleri böyle

kitle halinde tutan ve istenildiği zaman makine gibi hareket ettiren maddi menfaat de odur.

Meslekî cemiyetlere hakim olan prensiplerin ve aynı prensipleri fiile kalbedebilmek için yapılan teşkilâtın nispi muhalefeti hakiki gayenin mahiyetini asla değiştirmiyor.

İddiamızı ispat için vakalara istinat edeceğiz: Malumdur ki Avrupa'nın her tarafında, iktisat nazariyecilerinin filan veya falan fikrini kendilerine bir "umde" (ilke) ittihaz ederek onun etrafında toplanan ve onu hayata hakim kılmak isteyen insan kümeleri yani amele ve saire cemiyetleri var; bunlar en ufak bir işaretle denizin sathında görünen dalgalar gibi kaynaşıyor, hareket ediyorlar.

Bunları harekete getiren "umde"lerin istihdaf ettiği gaye nedir? İktisadî teşkilâtın esaslarını değiştirmekle halk kitlesinin refah ve saadetini temin etmek daiyesinde bulunan iktisat nazariyecilerinin ciltler dolusu sözlerini bir hülâsa ediniz; nihayet göreceksiniz ki muhtelif unvanlar alan meslek sahipleri ayrı ayrı kelimeler söylemelerine ve dolambaçlı yollarda dolaşmalarına rağmen hep aynı şeyi söylüyorlar, hep bir noktada toplanıyorlar: "Maddi menfaat!.."

Böylece gayede ittihat ettikleri halde menfaatin taksimi hususunda kullanılması lâzım gelen vesaitin intihabında (araçların seçiminde) nazariyecilerin birbirlerine muhalif görünmelerinin, sonra onların arkasından giden halk gruplarının menfaati ve menfaatin taksimi tarzını muhtelif tarzlarda telakki etmelerinin sebebi de şudur:

Bir kere sa'y (emek) ile servet arasında nazariyecilerin tesis etmek istediği nispet, her milletin tefekkür tarzına, içtimai teşkilâtına, an'anesine ve nispetin tatbik sahasına göre değişiyor. Lâkin böylece dimağî, içtimai, maddî ilâh... tesirler altında muhtelif şekillere girmesi, gayenin asıl hülâsasını, lüb-bünü, ruhunu değiştirmiyor: "maddi menfaat!" sabit, daima sabit kalıyor. Maddi menfaatin Umumi Harbin yegâne amili olduğu da bütün ketumiyetlere (suskunluklara) rağmen tahakkuk etmiş gibidir.

Şimdi artık su götürmez bir halde ayan olan bu garip zihniyetin sebebini araştıralım:

Mukaddimede demiştik ki Avrupa medeniyeti eski medeniyetlere faiktir, çünkü birincisi, ikincisine hakimdir. Şimdi bu sade ve mantıkî kaziyeyi (önermeyi) tevsi etmek (genişletmek) mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh garip bulduğumuz bu zihniyetin ric'î siretini (kökenini) takip ile onun membana kadar gitmek icap eder ki bu, Avrupa medeniyetinin mahiyetini araştırmaktan başka bir şey değildir.

Avrupa niçin böyle yarışıyor?

İşte bu suale cevap verebilmek ancak, Avrupa medeniyetinin ne olduğunu anlamaya tevakkuf eder. Biz de bu müşkül işi başarmaya çalışacağız.

Vakıa “medeniyet” kelimesinin ifade ettiği mânayı vazıh bir tarif halinde ortaya koymak güç, çünkü bu, muhtelif ilim ve sanat müntesiplerine göre başka başka olabilir. Biz bu vazifeyi kamusçulara bırakacağız ve medeniyet kelimesinin alem olduğu tahavvül ve terakkileri umumi hatlarla şöyle çizivermeye çalışacağız:

Bugünkü Avrupa, eski medeniyetlerin terâküm etmiş (birikmiş) ve kendisine intikal eden bilgilerini tekemmüle çalıştı; birçok tabii hadiselerin illet ve neticelerini temyiz ettiği alâkaları itibariyle tasnif ve “kanun”larını keşfetmeye muvaffak oldu.

Müspet ilimlerin müşahede ve tecrübe usullerine istinaden “maddiyat” sahasında vukua getirdiği tahavvüller pek büyüktür: Semerli hayvanlar yerine şimendiferi, kol ve bacak yerine buhar makinelerini, yelkenli yerine vapuru ikame etmiş; elektrik kuvvetini, insan ve eşya hamallığında, seslerin ve hareketlerin uzak mesafelere intikalinde kullanıyor; yemeye içmeye, elbiseye, ikametgâha ait eşyanın şekillerinden tutunuz da cemiyetlerin maişet ve muâşeretine ait en hurda şeylere kadar hesapsız makineler, âlât ve edevat icat etmiş. Hayat ve sıhhatin muhafazasına ait birçok ilâçlar ve aletler bulunmuş. “Teşkilât” kelimesiyle ifade edebileceğimiz beşeri hukuka ve cemiyetlerin asayiş ve intizamına ait şeyleri de ilâve edersek akıl ve zekâ mahsullerinin yekûnunu şöylece göstermiş oluruz ve -bütün bunları bir kelimedede toplamak istersek- “confart/maddi huzur ve rahat” esbabını Avrupa çok terakki ettirmiştir, diyebiliriz. Şimdi “medeniyet”in mahsullerini yani maddi keşif ve ihtiraları (buluşları) bir tarafa bırakıp asıl bunları husule getiren muakale sistemi üzerinde tevakkuf edelim: Demıştik ki mütemeddin Avrupa hadiselerin illet ve neticelerini, temyiz ettiği alâkaları itibariyle tasnif ve kanunlarını keşfetmesini biliyordu. Hikmet, kimya, tabakat, hayvanat, nebat ilâh... fen şubelerine inkısam eden (ayrılan) hadiselerin her nevine mahsus “müşahede” ve “tecrübe” usullerini o şubeye ait müktesep malumat ile beraber tamiye (yaygınlaştırmaya) çok çalıştı.

Tibaatin icadı, maarif teşkilâtı, tahsilin mecburi olması, münakale ve sair vesaitin çoğalması buna yardım etti. Garp memleketlerine ait istatistiklere göre oralarda okuyup yazmasını bilmeyenler gittikçe azalıyor. Yani insanlarda “muakale” hassası artıyor. Biliyoruz ki bu muakale sistemi herhangi bir hadisenin illet ve neticesini araştırmak zihniyetinden ibarettir. Başka bir tabirle, insanlarda “esprit critique/tenkit hassası” artmıştır denebilir.

Bu noktada başımızı tekrar tarihe çevirmeye mecburuz:

Beşeriyet tarihinin teferruata ait azim kesafet sisleri içerisinde hafif bir lem’a gibi gizlenen ve pek nadir nazarların seçebileceği bir hakikat var: İnsanların cemiyet halinde yaşadıkları ve bilhassa büyük dinlerin (büyük sıfatını nüfuz ve şümul sahası itibariyle dinlere veriyoruz. İhtiva ettikleri akide-

lere göre değil) zuhur ettiği gündün beri beşeriyeti vahdete doğru sevk etmeye çalışan iki müessese var: Din, saltanat! Her din, âlem-şümül olmak daiyesinde bulunmuş ve her saltanat hududunu genişletmek istemiştir.

İkincide görülen tevessü temâyülatı (genişleme eğilimi) da şüphesiz yine birinciden geliyor; çünkü dine istinat etmeyen saltanat yoktu. Siz “din”in ismini değiştirip ona “medeniyet” deyiniz. Fakat işin mahiyeti yine değişmez; çünkü her medeniyet hayata ve kâinata karşı bir hususi sistemdir ve hukuki, itikadi, iktisadi, ahlâki, bedii, ilâh... kaideleri ihtiva eden bir “din” de böyle bir sistemden başka bir şey değildir. Bugün ilim ve sanat şubeleri arasında gördüğümüz taksim-i a’ mâl (işbölümü) eskiden mevcut olmadığı için büyük dinlerin “medeniyet” mefhumuyla karışık bir halde olduğu kolaylıkla anlaşılır.

Din müessesesinin muhtelif insan kütlelerini mutlak bir vahdete doğru sevk etmeye çalıştığında şüphe yoktur. Bu, muhtelif misallerle teyid olunabilir. Asıl bahsettiğimiz Avrupa böyle bir cereyanın tahakkümü ve aksülâ-melleriyle çok defa birbirine karıştı. Nihayet Eski Yunan-Roma medeniyeti birçok mücadele ve istihalelerden sonra Hıristiyanlıkla imtizaç etti ve bugünkü Avrupa medeniyeti meydana geldi.

Lâkin biraz dikkat edince görülür ki Katolisizmin vahdet tesisi hakkındaki mücahedesinin Protestanlığın zuhurundan sonra olsun nihayet bulması aynı dinin muhtelif milliyetlerin manevi hüviyetlerine göre az çok tahavvül ederekten intibak etmesi demektir.

Her ne hal ise eskiden halk kitleleri, nüfuzunu dinden alan saltanat namına, bir kuzu sürüsü itaatıyla inzıbat altına girerdi. Çünkü tesirine münkad olduğu (boyun eğdiği) nüfuz esrarengiz bir şeydi, onda iyi-kötü inandığı mukaddes bir “ideal” vardı. Onun aşkına, zulme bile tahammül ederdi, maneviyatının kuvvet ve salabeti karşısında maddi mahrumiyetlerin, azapların hiç hükmü yoktu. Bununla beraber hükmüne münkad olduğu manevi nüfuzun mahiyetini tahlil edebilecek kabiliyette değildi. Seviyenin böyle dün (aşağı) bir derecesinde insan herhangi bir amel ve hareket tarzına münkad olur, çünkü her emrin arkasında aynı nüfuzun gizli kuvvetini hisseder.

Şimdi yukarıda izah ettiğimiz muakale sistemini o eski dindar ve muti (itaatkâr) halkın zihnine sokmaya çalışınız; netice kendiliğinden meydana çıkar:

Bugün insanların ekserisi emreden bir kuvvetle karşı karşıya gelince, yahut hayat ve maişeti üzerinde bir tazyik hissedince eskisi gibi onda esrarengizlik falan görmüyor, onu tahlil etmeye çalışıyor. Aklın tekâmül eseri olarak “niçin, neden?” sualleri derhal zihnine tebadür ediyor (geliyor). Aklın keşfettiği o müşahede ve tecrübe usulleri yok mu idi, ve bu maddiyat sahasında doğmuş büyümüş değil mi idi? Tabiidir ki aklî muhakemeler insanın zihnini aynı sahaya sürükleyecekti, nitekim de öyle de oldu.

Bugünkü insan nüfuz ve tesirini idrak ettiği herhangi bir kuvvet ve amili kafasındaki aynı usulün çerçevesi içine sokmaya çalışıyor ve uygunsuzluğunu görünce lüzumsuzluğuna hükmediyor ve işte akıl ve zekânın tekâmülü muvacehesinde eski kutsi müesseselerin nüfuz ve kudretlerinden her gün bir parçasını kaybettiklerini görüyoruz.

Manevi kıymetlerin yerlerini maddi kıymetler istihlaf ediyor (yerini alıyor)! İnsan kitleleri muhayyel bir saadet için her gün deniz gibi çalkanıyor, saadet dediği şey de maddi bir menfaattir. Son muharebe insanlara saadet vaad eden filan veya falan dini vicdanlara hakim kılmak için yapılmadı.

Satılık emtia için fazla müşteri bulmak, falan madeni işletmek gibi iktisadi daiyelerin (sebeplerin) muharebe amilleri arasında olduğunu bizzat Avrupalılar bize haber verdiler. Demek ki akıl ve zekânın tekâmülü, başka bir tabirle bugünkü medeniyet manevi nüfuzların iflasına mal oldu. Bugün Avrupa bir kâr ve bir ziyanın ortasındadır.

- Acaba maddi menfaat fertler ve cemiyetler arasında bir ahenk ve nizam temin edebilir mi?

Maddi menfaatin taksimi imkânını tahkik etmezden evvel buna cevap vermek mümkün değildir. Halbuki bundan daha evvel bizzat insanlığın hüviyeti itirazkâr bir vaziyetle karşımıza çıkıyor: İnsan, sade hayvanî bir hayat sahibi değildir, onun bir de manevi kısmı var. Maddi menfaat onun hayvanî ihtiyaçlarını tatmin etse de insani ve manevi kısmını ne suretle tatmin etmek mümkün olduğunu teemmül etmek (düşünmek) icap eder.

Fakat madem ki medeniyet dediğimiz muakale sistemi insanı maddiyat sahasına çekip götürmüş ve madem ki maddi menfaat onun için ideal olmuştur, bunu bir emrivaki gibi telakki ederekten işi tetkik edeceğiz ve müşkülâtın yarısını bu suretle atlatmış olacağız; lâkin karşımıza ikinci ve çok mühim bir müşkül daha çıkıyor: Maddi menfaatin taksimi fikrine hemen hemen müterafık (eşzamanlı) olarak "müsavat" fikri tebadür eder.

İnsanlığa çoktan mal edilmiş bu hakkı ondan nez etmeye (elinden almaya) imkân yoktur. İnsanın hüviyetinden "manevi" sıfatını hafzedince aynı mideye ve aynı hayati vazifeye malik hayvan-insanların maddi menfaati mütesaviyen (eşit olarak) istifa etmesi (elde etmesi) pek muhik (haklı) bir iddia olur. Eğer "adalet" fikri mevcut olmasaydı bile böyle bir vaziyet karşısında bunu icat etmek zarureti hasıl olurdu. Sade bir mantıkla istintaç olunacak netice bu olabilir; lâkin maatteessüf böyle bir muhakeme tarzını tehzil eden bir nazariye daha karşımıza çıkıyor. Bu, kâinatın tekâmülü hakkında bizzat mütefekkir beşeriyetin ortaya koyduğu ve asırlardan beri terâküm etmiş bilgilerine istinat eden bir nazariyedir. İşte bu "tekâmül nazariyesi"ne göre kâinatın tecanüsten, adem-i tecanüse doğru gitmekle tekâmül ettiği anlaşılıyor. Filhakika hayatî vakalar da bunu teyit eder. Yapılan ilmî tahkiklere göre iptidai kabile ve kavim-

lerin fertleri şeklen birbirlerine çok benzerler, mütemeddin dediğimiz illetlerin fertlerinde ise aksi hal müşahede edilmektedir. Birincilerin görüş, duyusu, anlayış tarzı mahdut, basit ve nihayet mütecanistir. İkinci kısım insanlarınki ise vasi (geniş), mütenevvi, derin ve nihayet gayr-ı mütecanistir. Adem-i tecanüsle müterafık olan taksim-i a'mâl tezahüratı da bunu teyit etmektedir. Binaenaleyh ister bünyevi olsun, ister manevi olsun, tecanüsün iptidailik; ve adem-i tecanüsün de tekâmül eseri olduğunda şüphe yoktur. Beşerî cemiyetin hayatı tahavvüllerinden alınan bu misaller bizi iknaya kâfidir. Şu halde dinamik olan ve tahavvülden tahavvüle uğrayan insanî hayata nabit bir "müsavat" kaidesi tatbik etmek asıl hayatın aksine ve zıddına bir hareket olur; çünkü adem-i tecanüsü yapan bizzat insanın dimağıdır, ve kuvvetini bundan alan hayatî mübarezeler (çatışmalar) ister istemez "ıstıfa" (eleme) kanununa istinat ederek onun müzaheretine de nail olur.

Şu halde Sosyalizm, Bolşevizm, Komünizm ilâh... gibi iktisadi mesleklerin menfaat taksiminde istihdaf ettiği müsavat, adalet gayeleri yukarıda bahsi geçen din ve saltanat gibi vahdete çalışan gayr-i tabii cereyanların akibetine mahkumdur.

Mideleri aynı gıda ile doyurmak kabil olsa da zekâları bir seviyeye indirmek mümkün olmadığı için kollarıyla, bacaklarıyla çalışmak kendilerine mukadder olanların yanı başında daima bir efendi sınıfı yaşayacak. Lâkin muhakkak ki mümtaz sınıfın ismi ve hüviyeti de değişecektir.

İnsanların -kabiliyet itibarıyla- müsavatını temin etmek imkânsızlığından; yalnız menfaatin fertler ve cemiyetler arasında intizam teminine kâfi gelmeyeceği neticesini çıkarmak pek tabii olur. Bununla beraber hadiseleri müşahede ve tecrübe sistemi insanların kafasında hakim olduğuna ve bu sistemin tesiriyle mukaddesatın nüfuzunu kaybettiğine bakılırsa, birçok hukuki ve iktisadi teşkilâtı da tâ temelinden yıkacağında şüphe yoktur:

Bugünkü zihniyetle en çok tezat halinde bulunan şey, an'anedir; çünkü halkın kendi hayat ve maişeti üzerinde en çok tazyikini hissettiği ve ıslâhını istediği teşkilât, nüfuzunu hep an'aneden alıyor. Demokrasiden aristokrasiye, amelenin sermayedara karşı muhasım bir vaziyet almasının sebebi veraset ve mülkiyet gibi hakların onlara temin ettiği imtiyaz ve servettir. Ve hükümetler bu an'aneleri idameye çalıştığı içindir ki muhasımların hücumuna maruz kalıyor. Husumet hedefinin bu suretle taayyün etmesinin bir sebebi de son muharebedir; çünkü bu kanlı haile (trajedi) insanların hayat ve huzuruna vuku bulan tecavüzü çok şiddetle hissettirdi. Ve bunun aksülameli de asıl tecavüzü hisseden şuurun temerküz etmesinden ibaret oldu.

Bu temerküz etmiş şuurla hailenin müsebbipleri araştırıldığı zaman, ilk safta hükümet adamlarını gördüler. Almanya İmparatoru Giyom, Rusya Çar-

rı Nikola, Bulgar Kralı Ferdinand ilâh... gibi hükümdarlar hanedanlarıyla beraber iskat, tehcir ve katledildiler.

Bu, insan zihniyetinin bir sırrını da faş ediyor: İnsanlar mücerredata vücut ve şahsiyet vermek itiyadındadırlar, onun için fenalığı bu adamların şahsına isnat ettiler. Halbuki bunlar haileyi ika etmek kudretini kendi şahıslarından değil; an'anenin onlara verdiği hakimiyet mevkiinden istiare etmiş idiler. Heyecan devresi geçtikten sonradır ki o bildiğimiz muakale sistemi kendini gösterecek ve tabiatıyla husumet adamlara değil, onlara o nüfuzu veren idare tarzlarına teveccüh edecek idi, nitekim öyle de oldu.

An'anenin mağlup olup olmayacağı bahsine gelince, misalimizi yine tarihten alacağız: An'aneye müstenit mutlakiyete karşı cumhuriyet tarzı, şüphe yok ki demokrasinin ilk zaferidir; fakat böyle bir tarz-ı idareye tabi başka milletlerle yan yana muharipler safına girmesi, bu idare tebeddülünün (değişikliğinin) sırf şeklî bir mahiyeti haiz olduğunu meydana koydu. Binaenaleyh bu, ümit verecek bir misal teşkil edemez. Bizim bu bapta istinat edebileceğimiz şey, mücerret idare şekilleri değil, hayatî vakalar olmalıdır. Görüyoruz ki mütemeddin memleketlerdeki mesleki cemiyetler günden güne taazzuv (ayrışma) ve tekâmül ediyor ve idare sistemlerinde az çok tadilat icrasını icap ettiriyor. Kuvvetini eserinden istidlal ettiğimiz bu tadilat temayül ve arzusunun membaı bize meçhul değildir. Madem ki mütemeddin beşeriyetin muakale sistemi insan kitlelerini menfaatin taksimi gayesine sevk edecek mahiyettedir, ve madem ki bu gayeye müteveccih hareketler dahi başlamıştır, şu halde an'aneye müstenit hukuki ve iktisadi teşkilâtın inhilali arefesindeyiz, denilebilir.

Netice

Fertler ve cemiyetler arasında inzıbatı temin eden eski kuvvetlerin muhakkak olan inhilali karşısında birçok ihtimaller varit olabilir, ancak bizim şahsi istidlalimiz şu vecihledir: "Tahavvül" bu kâinatın en bariz karakteridir. Sabit olan "şey" in kendisi değil, onun münkad olduğu "kanun" dur. Yalnız bu değişmiyor, fakat her şey değişiyor. Tahavvülün beşerî cemiyetteki tarzı tecanüsten adem-i tecanüse doğru hareket halindedir. İptidai bir kabilenin fertleriyle asri bir millet efradının kendi camialarıyla olan rabitalarını mukayese ediniz; birinci kısmınki ne kadar az, basit ise, ikincisinininki o kadar çok ve mürekkeptir. Ferdi cemiyete bağlayan rabitaların böyle çoğalması, bu tahavvülün bir tekâmül eseri olduğuna bizi ikna eder. Ancak, bugün muhtelif mesleki cemiyetlerle idare tarzları arasında vukua gelen ve dünyayı düşündüren ihtilal hareketleri, fertlerin kendi cemiyetleriyle olan alakalarının azalmasından değil, bugünkü muakale sisteminin eski idare tarzlarına uygun

gelmemesinden neşet ediyor. Başka bir tabir ile, bugünün zihniyeti “mazi” ile onun hayata tahakküm eden “an’ane”leriyle mübareze ediyor (çatışıyor) ve mazinin galip gelmeyeceği şimdiden kestirilebilir.

İstikbalin saltanat tahtına göz diken hükümdar, soyu soppu bellisiz olan, mesleki cemiyetler arasındaki tesanüt olacak. Hadiselerin cereyanı işte bunu gösteriyor.

“Fonction” un uzvu yarattığı hakkında hayat ilminin ortaya koyduğu hakikati içtimai hayatın tecellileri daha vuzuhla bize göstermektedir. Binaenaleyh her cemiyetin kendi hususiyetlerine göre uhdesine bir takım fonksiyonlar verdiği ve bizim “hükümet” dediğimiz makinenin yerine içtimai tesanüt (toplumsal dayanışma), yeni bir makine ikame edecek. Tabiidir ki bunun şekli fonksiyonların mahiyetine göre taayyün edecektir. Şimdi muhakkak olan şudur: Yer yüzünde mevcut insan kitlelerine gittikçe daha ziyade sirayet eden ve huzurunda bulunduğumuz azim bir inkılap buhranı, kuvvetini maziden alan ne kadar teşkilât varsa hepsini istihdaf ediyor (hedefliyor). Onların her biriyle olacak müsademenin şiddeti, bugünkü içtimai hayata icra ettiği tesir ile mebsuten (etrafıca) mütenasip olacaktır.

Lâhika

Fransa’nın maruf muharrirlerinden (alim, filozof, muharrir kelimelerinden sonuncusunu münasip görüyoruz) Doktor Gustave Le Bon’un Paris mecmualarından birinde Bolşevizm aleyhinde bir makale yazdığını Türkçe gazetelerden biri haber verdi. Biz makalenin aslını aradık, *Les Annales*’ın 21 Teşrinisani 1920 tarihli nüshasında bulduk.

Muharrir, insanların hayâlâtını müfid ve muzır diye iki sınıfa ayırıyor ve Cenab-ı Hakk’a iman etmiş bir müminin, öldükten sonra cennete gireceğine inanmasını faydalı bir hayal addediyor, çünkü bu hayal hayatı güzelleştiriyor, diyor. Toplardan daha ziyade tahrir eden ikinci sınıf hayale Bolşevizmi model gösteriyor. Muharrir, Sosyalizm, Sendikalizm, Komünizm gibi muhtelif şekillerin arkasında müşterek bir hayal ve müşabih hisler görüyor. Hayal şudur: Amele, hükümeti ve sınaati havastan (seçkinlerden) daha iyi idare edebileceğine göre mevki-i iktidara geçmesi lazım. Ameleyi sevk ve idare eden baştakilerde müsmir bir mevki ihraz etmek hırsı, bu hayale inanıp onların arkasından giden amelenin servet, zekâ gibi faikiyetlere karşı duydukları kıskanç kin hissiyatın esasını teşkil ediyor. Tesis etmek istedikleri diktatörlük yalnız adetler (sayılar) kanununa değil, amelenin mefruz rüçhanına (varsayılan üstünlüğüne) istinat ediyor. Bu yeni düsturu tamim eden yalnız Rus komünistleri değil, birçok memleketlerin sosyalistleridir. Şimdiki içtimai

heyetleri tahrip için en müessir gördükleri vasıta umumi grev ile hayati faaliyeti tamamiyle mefluc bırakmaktadır.

Muharrir, İtalya'da istihsalâtın (üretim) işçiler elinde tanzimi külli bir ataleti intaç ettiğini, Almanya'da Sosyalizm cereyanlarının bankaları, şehirleri soymak derecesine vardığını ve İngiltere'de Komünizm cereyanının Britanya İmparatorluğu'nu Lehistan'a yardım etmeye ve Sovyet hükümetini tanımaya sevk etmekle beraber kömür madenlerini sosyalize etmek istediklerini izahtan sonra, veba hastalığına benzettiği bu cereyana bir ilâç, bir tedbir gösteriyor.

Doktor Gustave Le Bon'a göre ameleye şunu anlatmak lazım: "İstihsalâtın sosyalize edilmesi mümkün olursa amelenin gündeliği biraz artar, bu mümkün olmazsa derin bir sefaleti intaç eder. Sonra, kendilerini sevk eden adamlar, mevkiini kaybetmiş ve ihtilal hareketlerinin başına, ancak bundan istifade için koyulmuş havastan ibarettirler!"

Muharrir, ameleyi, kendilerini sevk edenlerin aleyhine tahrik etmeli, diyor. Ve fabrika sahiplerine de, ameleye istihsal teşebbüsünde gündelik vermeleri lüzumunun anlatılmasını muvafık buluyor.

Hülâsa sermaye, zekâ, iş arasında bir ahenk tesis etmek suretiyle sınıflar arasındaki mübarezenin men edilmesi kabil olduğunu tasdik ediyor.

Doktor Gustave Le Bon eğer bir alim, bir filozof olaydı, gözü önünde cereyan eden "içtimai buhran" hadisesini kendisine tetkik sahası ittilaz eder, bunlara ait vakaları tahlil ve tevsik ile sıhhat ve kıymetlerine göre tasnif ederek onlardan bir hüküm çıkarırdı. Buhran hadisesi daha mukaddem birtakım hadiselere merbut olmak haysiyetiyle evvelemirde bunları araştırıp meydana koymak icap ettiği halde bunu yapmamış. Gustave Le Bon, veba hastalığına benzettiği bu fena cereyanın zihni bir sirayet tarikiyle memleketten memlekete geçtiğini ve bunun ilk önce Rusya steplerindeki mujiklerde başladığını söylüyor; alâ!.. Lâkin böyle tahripkâr bir hayal mujiklerin kafasında nasıl doğdu ve aynı hayal Avrupalıların kafasına neden böyle uygun geliyor?

Mütemeddin milletlerin dimağındaki bu istidadın menşei nedir?

Görülüyor ki bizim büyük filozof tanıdığımız Gustave Le Bon, ilmî bir müşahede ve tahkik usulünün kendisine tahmil ettiği vazifeyi yapmamış.

Gösterdiği tedbirlere gelince, bunda asıl cereyanın istihdaf ettiği ve bizim yurkarda izah ettiğimiz "menfaatin taksimi" gayesini Gustave Le Bon biraz mühimce sezmiştir, denilebilir. Servet, zekâ, sa'y arasında bir ahenk tesisi lüzumunu ileriye sürüyor. Fakat bu tedbir sınıflar arasında mübarezeyi men etmeye kâfi midir? Bu suale karşı "evet" cevabını vermek cüretini hiç kimse gösteremez.

Sonra alimin vazifesi içtimai hadiselerin ne yolda bir istikamet alması lazım geleceğini tayin değil, hadisenin ne suretle vukua geldiğini tespit etmektir ki bu nokta-i nazardan Gustave Le Bon'un gösterdiği tedbire ilmî bir kıymet vermek imkânı yoktur.